

CULEMBORGSE VOETNOTEN

*Lambertus Johannes Hansen:
op zoek naar het
verborgen Culemborg*

PETER SCHIPPER

Historisch halfjaarbericht 2010-42

Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden

COLOFON

**Culemborgse Voetnoten,
nummer 42**

ISSN: 0929-1334

Oktober 2010

Een uitgave van het 'Genoot-
schap A.W.K. Voet
van Oudheusden'.

Opgericht 14 oktober 1937

Redactie

J.G. Borggreve,
Y.E. Jakobs-Lommers,
H.L.F. Lågers (eindredactie).

Redactieadres

Mw. Y.E. Jakobs-Lommers
Kattenstraat 10
4101 BM Culemborg
E-mail: voorzitter@
voetvanoudheusden.nl

Vormgeving

Hans Bassa (Studio Bassa),
Culemborg

Drukwerk

Jacobs Repro, Culemborg

Secretariaat Genootschap

Dhr. J.G. Borggreve
Vanghoutstraat 1
4105 HE Culemborg
E-mail: secretariaat@
voetvanoudheusden.nl
Website:
www.voetvanoudheusden.nl

Bankrekening 50 23 582 t.n.v.

Het Genootschap A.W.K. Voet
van Oudheusden.
De contributie bedraagt € 15,-
per jaar.
Een (vrijwillige) extra bijdrage
stelt het bestuur bijzonder op
prijs.

Foto omslag Hans Lågers

Redactioneel

IN DEZE *Culemborgse Voetnoot* gaat Peter Schipper, conserva-
tor van het Museum Elisabeth Weeshuis, uitvoerig in op
het werk van de Amsterdamse kunstschilder Lambertus
Johannes Hansen (1803-1859). Tussen 1842 en 1846 ver-
bleef Hansen diverse malen in Culemborg, gedurende welke
periode hij een dertigtal intieme gezichten in en op de stad
heeft vastgelegd. Deze zogeheten collectie Hansen was in 1929
een van de eerste aanwinsten van de toenmalige Oudheidka-
mer Culemborg, en vormt nog altijd de kern van de topografi-
sche verzameling van het Museum Elisabeth Weeshuis. Han-
sens 'Culemborgse' schilderijen en tekeningen zijn niet alleen
van een hoge kwaliteit, maar zij geven ook een prachtig sfeer-
beeld van een plattelandstadje omstreeks het midden van de
negentiende eeuw, en daarmee van een wereld die voorgoed is
verdwenen.

Lambertus Johannes Hansen: op zoek naar het verborgen Culemborg

De collectie Hansen: een bijzondere schenking

ZELFPORTRET VAN
LAMBERTUS JOHANNES
HANSEN.

Naar een olieverf-
schilderij in particulier
bezit (foto: Hans
Lägers).

NOG MAAR nauwelijks een jaar oud was de Culemborgse Oudheidkamer toen de instelling een fantastische aanwinst kreeg. In november 1929 nam het bestuur een schenking in ontvangst van mevrouw G. Werneke-Hansen, dochter van de kunstschilder L.J. Hansen, bestaande uit een 31-tal aquarellen en tekeningen en een olieverfschilderij. Alle kunstwerken waren gezichten op en in de stad Culemborg, die Hansen gemaakt had tijdens zijn verblijf in de Lekstad gedurende de zomers van 1842 tot 1846. Voor de tekeningen en de aquarellen liet het bestuur speciale houten cassettes vervaardigen waarop een koperen plaatje vermeldde: 'collectie Hansen'. Pas bij de totstandkoming van het Museum Elisabeth Weeshuis in de vroege jaren tachtig van de vorige eeuw, gepaard gaande met een verbouwing en een totale herinrichting, is de verzameling uit deze houten frames verwijderd. De werken van Hansen vormen nog altijd de kern van de topografische collectie van het museum.

Sinds de achttiende eeuw heeft Culemborg regelmatig bezoek gehad van tekenende kunstenaars. En zeker niet de minste! In de achttiende eeuw vulden tekenaars als Cornelis Pronk (1691-1759), Jan de Beijer (1704-1780) en Dirk van der Burg (1721-1773) er hun schetsboeken. Hun oog viel op het stadsprofiel en de karakteristieke, beeldbepalende panden in de stad. Doorgaans werkten ze voor uitgevers die de impressies als gravures in verluchte reisboeken en historische beschrijvingen opnamen. In de daarop volgende eeuw bezochten de twee grootste topografische kunstenaars Culemborg: Jan Weissenbruch (1822-1880) in 1848 en Cornelis Springer (1817-1891) in 1859. Onvermeld mag zeker ook J.C. Greive (1837-1891), leerling van Cornelis Springer, niet blijven. Aan de oevers van de Lek vond hij de inspiratie voor twee magistrale gezichten op de stad en de spoorbrug.

In het onderstaande gaan we op zoek naar L.J. Hansen, zijn idealen en de Culemborgse plekjes die zijn aandacht trokken.

Carel Lodewijk Hansen

Lambertus Johannes Hansen was een telg uit een Amsterdamse familie van kunstschilders. Zijn vader Carel Lodewijk (1765-1840) groeide op bij zijn peetoom Carel Lodewijk Gotze, die niet onbemiddeld was. Op zeventienjarige leeftijd, laat voor een kunstenaar, begon Carel Lodewijk Hansen met een opleiding tot kunstschilder. In 1791 trouwde hij te Amsterdam met Jacoba van Geenhuysen en in 1793 verhuisde het gezin naar Haarlem. Kort daarna stierf de peetoom en erfde Hansen diens vermogen en enkele huizen te Amsterdam. Dit stelde hem in staat zijn droom te verwezenlijken en een boerenbestaan te leiden op het landgoed Dunningen bij De Wijk (Drenthe), op de grens met Overijssel, waar hij er niet voor terugschrok om zelf in boerenkleding achter de ploeg te lopen. In 1803 kwam zijn jongste zoon Lambertus Johannes in de buurtschap Overlankhorst (tussen De Wijk en Staphorst) ter wereld. Onzorgvuldig beheer van zijn Amsterdamse huizen en ongelukkige financiële transacties deden Hansens vermogen wegsmelten en noopten het gezin Drenthe te verlaten. In 1805 was de familie terug in Amsterdam. Carel Lodewijk moest voortaan als schilder de kost zien te verdienen. Hij vervaardigde raak getroffen stadsgezichten, landschappen en interieurstukken met doorkijkjes in de trant van de zeventiende-eeuwse kunstenaar Pieter de Hooch (1629-1684). Zijn kunstwerken vielen in de smaak bij tijdgenoten en critici. In 1813 ontving Hansen een gouden erepenning van het genootschap Felix Meritis uit Amsterdam voor zijn landschappen. Vererend was de invitatie om in 1816 de achtergronden te schilderen van een groot panorama dat de Slag bij Waterloo afbeeldde. Carel Lodewijk Hansen overleed op 8 juli 1840 te Vaassen bij Apeldoorn op 75-jarige leeftijd. In zijn keuze van de onderwerpen en de manier van uitbeelden heeft Carel Lodewijk een grote invloed gehad op de artistieke carrière van zijn zoon Lambertus Johannes.

Lambertus Johannes Hansen

Lambertus Johannes Hansen werd op 12 augustus 1803 te Overlankhorst (Overijssel) geboren als zoon van de kunstschilder Carel Lodewijk Hansen en Jacoba van Geenhuysen. In 1805 verhuist de familie naar Amsterdam, waar Lambertus Johannes opgroeit. Al op jeugdige leeftijd blijkt hij een talent voor schilderen te bezitten. Behalve van zijn vader kreeg de jonge Hansen lessen van kunstenaars die thuis over de vloer kwamen en die hij wat later op de in 1820 opgerichte Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Amsterdam weer zou ontmoeten: Jan Willem Pieneman (1779-1853), de gevierde historie- en portretschilder en tevens de eerste directeur van de academie; Jean Augustin Daiwaille (1786-1850), portretschilder en tussen 1820 en 1826 eveneens directeur van de academie; Jan Hulswit (1766-1822), landschapsschilder en leraar

1 DE GROENTEVROUW

Olieverf op doek

Gesigneerd r.o.:

L.J. Hansen

Afm. 57 x 50 cm

In 1885 verworven door

het Rijksmuseum te

Amsterdam.

en bestuurslid van de academie; Charles Howard Hodges (1764-1837), belangrijk portretschilder en maker van prenten; Pieter Barbiers Pzn (1749-1842), landschapsschilder en de nestor in het gezelschap. Van hen heeft Hansen het vak geleerd, niet alleen het schilderen met olie- en aquarelverf, maar ook het vervaardigen van prenten. De eerste ets die hij maakte droeg als titel 'De reiziger'. Zijn werk valt in de volgende categorieën: stadsgezichten, vooral in Amsterdam en Culemborg, binnenhuizen, portretten en 'tableaus de genre', zoals 'De groentevrouw' (afbeelding 1). Ook historische onderwerpen genoten zijn belangstel-

II HERTOG ARNOUD
VAN GELRE MET DE
BEGIJN IN KASTEEL
BUREN, 1465

Gravure door P. Velijn
naar een tekening van
L.J. Hansen.

Afm. 11,5 x 7,5 cm
In 1906 verworven door
het Rijksmuseum te
Amsterdam.

Deze prent vertelt
het verhaal van de
gevangenneming van
hertog Arnoud van
Gelre door zijn zoon
Adolf. De prent toont de
hertog op kasteel Buren.
Een bij hem staande
Begijn stelt hem voor
te ontsnappen, maar
Arnoud wijst haar op
zijn plichten.

ling, getuige een scène uit het leven van hertog Arnoud van Gelre (afbeelding II).

In 1833 werd Lambertus Hansen zelf lid en leraar van de academie in Amsterdam. In 1840 verdiende hij 300 gulden per jaar, een bedrag dat in 1853 opgelopen was tot 500 gulden. Zijn bekendste leerling was de kunstschilder Hendrik Jacobus Scholten (1824-1907).

Eenmaal verzekerd van een vast inkomen huwde Hansen in 1834 met Cornelia Helena Anna Christiani, dochter van Philippus Christiani, kapelmeester bij het corps muzikanten van de Amsterdamse schutterij. Zij overleed op 9 augustus 1840, drie zonen achterlatende van wie de oudste vijf jaar was. Zeven jaar later trouwde hij met een nieuwe liefde, Geertrui Neeltje Stijnis, die zeventien jaar jonger was dan de schilder. Met haar kreeg Lambertus Hansen nog twee kinderen, onder wie Margaretha Johanna, de latere schenkster van het werk van haar vader aan het Culemborgse museum. De familie Hansen woonde aanvankelijk

aan de Prinsengracht, later aan de Oudezijds Achterburgwal op nummer 86, het huidige nummer 55. Het grote huis staat midden in de warme buurt van Amsterdam.

Immerzeel vertelt in zijn kunstenaarsboek uit 1842 dat Hansen successen met zijn werk behaalde in de vorm van prijzen bij de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en in 1832 bij de Maatschappij Felix Meritis te Amsterdam voor het tekenen naar naaktmodel. Zijn schilderijen vonden hun weg naar de grote verzamelaars van zijn tijd, zoals professor Van Breggen en de steenrijke bankier Adriaan van der Hoop.

Een bedroefde weduwe en een veiling

Lambertus Johannes Hansen overleed op 21 april 1859. Zijn weduwe liet via een advertentie in de *Amsterdamsche Courant* haar droefheid blijken: ‘Heden overleed na eene langdurige ongesteldheid, op 55 jarigen leeftijd, mijn hartelijk geliefde echtgenoot, Lambertus Johannes Hansen; diep betreurd door mij en verdere betrekkingen’.

Op 6 september 1859 vond in het ‘Huis met de Hoofden’ te Amsterdam een veiling plaats waaronder huisraad, kledingstukken en ‘schilderijen, teekeningen en studiën, nagelaten door wijlen den verdienstelijken kunstschilder L.J. Hansen’. Onder zijn olieverfschilderijen op doek en paneel bevinden zich portretten, binnenvertrekken en landschappen. De hoogste opbrengst noteerde: ‘Een Familiestuk, voorstellende drie knaapjes in eene leuningstoel’, dat honderd gulden opbracht. Zijn binnenvertrekken, gestoffeerd met uiteenlopende figuren zoals een dienstmaagd, een basspeler, een burger huisgezin, een kantwerkster of een spinnende vrouw, noteerden prijzen tussen de tien en vijftig gulden. De landschappen brachten minder op. Een ‘Geldersch Landschap’ staat genoteerd voor f 6,50; ‘Een Hollandsch Land- en Watergezicht, gestoffeerd met beeldjes en vee’ voor 13 gulden; ‘Een Landschap aan eene vaart, gestoffeerd met eene trekschuit’ voor f 6,25; ‘Een Dorpsgezicht, gestoffeerd met beeldjes’ op 30 gulden, de hoogste prijs in deze categorie. In een omslag met 44 tekeningen van L.J. Hansen vinden we een verrassing op nummer 24, namelijk een ‘Gezicht te Cuylenburgh en twee Landschappen’. Er staat helaas geen opbrengst bij vermeld.

Tekenboek voor de jeugd

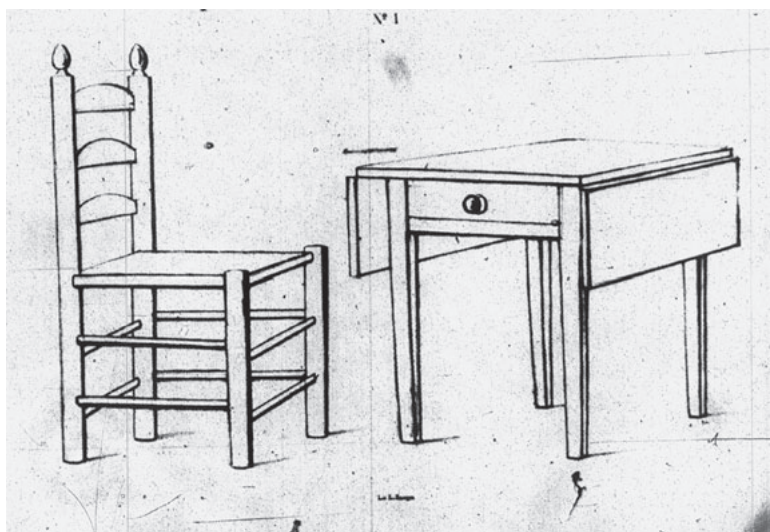
Hansen moet beslist plezier in het lesgeven hebben gehad. In ieder geval wilde hij de lessen voor kinderen aantrekkelijker maken. Daartoe stelde hij zelf een leerboek voor de jeugd samen, dat hij in 1835 uitgaf. In het voorwoord schrijft hij: ‘De ondervinding heeft geleerd, hoe vooral jonge kinderen, die tot de beoefening der Teekenkunst worden opgeleid, doorgaans slechts flauwen lust betoonen, om die Modellen

na te teekenen, die gewoonlijk als eerste leiding aan hunne behandeling worden onderworpen, als: Oogen, Neuzen, Monden enz., welke voorwerpen, hoe nuttig ook, inderdaad weinig aanlokkelijks voor de jeugd in zich bevatten'. Daarom kiest hij als voorbeelden voorwerpen uit het dagelijks leven, die 'onder de bevattning blijvende van het kinderlijk verstand, tevens door de juistheid van teekening, het nuttige met het aangename zoude doen gepaard gaan'. Het tekenboek van Hansen telt tien bladzijden met voorbeelden in de vorm van een stoel, tafel, spiegel, hondenhok, schaar, doosje, laars, hoed, lepel, vaas en dergelijke (afbeelding III). De belijning is eenvoudig, zodat kinderen ze gemakkelijk kunnen natekenen. Het boek kostte één gulden vijftig.

Schilders en hun idealen

Naast grote behangelschilderingen van geïdealiseerde landschappen met zacht glooiende berghellingen voor de woningen van de gegoeden beperkte het maken van landschappen zich in de achttiende eeuw vooral tot meer realistische tekeningen. In opdracht van uitgevers reisden kunstenaars als Jan de Beijer, Abraham de Haen, Cornelis Pronk, de gebroeders Van Liender en anderen door ons land om er de karakteristieke plekje doorgaans vrij nauwkeurig vast te leggen. De dorpen, steden en buitenplaatsen baden op deze altijd mooi weer-afbeeldingen in het zonlicht. Deftig bepruikte heren in pandjesjassen roken er hun lange pijpen in een gemoedelijke setting. Met hun nadruk op de lijnvoering en een helder licht in de tekeningen passen ze in het stramien van de classicistische schilderkunst, die universele waarden en het juist toepassen van academische regels nastreefde. Op het einde van de achttiende eeuw kantelt het beeld en zoekt men naar nieuwe wegen. Som-

III PAGINA UIT HET
TEKENBOEK VOOR
KINDEREN
Samengesteld door
L.J. Hansen, 1835.

mige critici, zoals de Duitser Johann Joachim Winckelmann, en kunstenaars, zoals de Fransman Jacques Louis David en de Nederlander Josephus Augustus Knip, willen terug naar de antiëken. Anderen, onder wie de invloedrijke literator Jeronimo de Vries, zien meer heil in de Gouden zeventiende eeuw met de grote landschaps- en genreschilders Meindert Hobbema, Aelbert Cuyp, Jacob van Ruysdael, Pieter de Hooch en Johannes Vermeer.

In de loop van de negentiende eeuw kwamen de grote topografische tekenaars aan kritiek bloot te staan. Immerzeel schrijft in zijn *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders* uit 1842 over het werk van Jan de Beijer: 'Zijne tekeningen zijn net en doorgaans uitvoerig; maar zij zijn niet vrij van stijfheid; hetgeen echter in die dagen van smakeloosheid zoo begeerd werd'. En over de tekeningen van de andere coryfee Cornelis Pronk: 'Dit kunstwerk draagt, als zoodanig, het zegel des vervallen smaaks van dien tijd: het is stijf, droog, gemanierd, scherp, zielloos. Er worden dan ook heden ten dage slechts geringe prijzen voor betaald'.

In de eerste decennia van de negentiende eeuw verschuiven de uitgangspunten voor een goed schilderij. Bij de landschappen betekent dat meer nadruk op het koloriet en het spelen met licht en schaduw. De schilder B.C. Koekkoek vatte in 1841 de nieuwe idealen samen in zijn boek *Herinneringen en mededeelingen van eenen Landschapschilder*. Scherpe en stijve lijnen wijst hij van de hand, evenals de in de achttiende eeuw zo geliefde slagschaduw over de voorgrond. Liever dient men daar objecten uit de natuur te kiezen, bijvoorbeeld planten en braamstruiken of een kapelletje en delen van muren van tot ruïnes vervallen kerken. Verder raadt Koekkoek aan vooral te letten op de wisselende tinten en vormen van de wolkenpartijen ('De lucht vormt de halve schilderij') en te werken naar de natuur. Steeds vaker gaan kunstenaars op zoek naar het oorspronkelijke landschap, zoals de uitgestrekte weidegebieden rond Haarlem met hun lage horizon en wisselende luchten of de onbedorven bossen en heide van Drenthe en Gelderland met karakteristieke boompartijen.

Een aan populariteit winnende categorie is die van het binnenhuis met doorkijkjes, geïnspireerd op de zeventiende-eeuwse meester in dit genre: Pieter de Hooch. Hansen heeft er vele gemaakt. De opzet is steeds vrijwel gelijk: vanuit een vertrek, portaal of gang kijken we via geopende deuren, ramen of poortjes naar een andere ruimte. De meubilering, de sfeer en de uitstraling van aanwezige figuren is zeventiende-eeuws (afbeelding IV). Hansen was niet de enige. Onder de andere beoefenaren van dit genre vallen te noemen: Adriaan de Lelie (1755-1820) die nog met vader C.L. Hansen had samengewerkt, Huib van Hove (1814-1864) en de Dordtse schilder Abraham van Strij (1753-1826).

Tentoonstellingen geven een goed beeld van de verdeling naar onderwerpen. Op de expositie van levende Nederlandsche meesters, gehouden in 1824 in Amsterdam, zijn ongeveer 450 inzendingen van 240 kunstenaars te bekijken. De verdeling naar genre is als volgt:

Historie, naar de bijbel of de mythologie	20
Landschappen	90
Landschappen met vee	50
Dood wild	20
Tableau de genre	80
<i>(voorbeelden: biddende vrouw; visser met twee kinderen bij zich; fruitverkoopster e.d.)</i>	
Binnenhuizen, binnenplaatsen, stilleven	20
Stads- en dorpsgezichten	40
Zee- en wintergezichten	12
Portretten	50
Fruit- en bloemstukken	20

Binnenhuisjes vol kritiek

Op tentoonstellingen van levende Nederlandse meesters stuurde L.J. Hansen meestal interieurgezichten in. Op de expositie van 1824 in Amsterdam roemde de criticus het schilderij van een binnenvertrek met invallend zonlicht om ‘het licht naar waarheid voorgesteld’ en de ‘zeer goede penseelbehandeling’. Naar de tentoonstelling van 1828 in Amsterdam stuurde Hansen twee schilderijen in. De kritiek van S. de Grebber is nu minder mild: ‘No 174 van L.J. Hansen, een Binnenvertrek met eene oude Vrouwe en Dienstmaagd, die van de markt teruggekomen is. Dit stukje is over het geheel wat de toon aangaat redelijk wel voorgesteld; maar de behandeling is zwaar. No 176 van dezelfde een Binnenhuis. Dit stukje is wat de doorvallende lichten en schaduwen aangaat zeer natuurlijk voorgesteld, uitgenomen de Vrouw, in welke de schildering zuiverer en de teekening meer naif zoude kunnen zijn.’ In 1834 worden er veel binnenhuisjes ingezonden. De recensent van het Algemeen Handelsblad noemt drie schilders bij naam: C.J.L. Portman, J.L. Jonxis en L.J. Hansen. Over de laatste schrijft hij: ‘het stukje no 176 van den Heer L.J. Hansen, dat vele verdiensten bezit, vooral wat het doorzicht betreft, doch waar het beeldje (eene dame aan het spinnewiel) ongelukkiglijk niet aan het geheel beantwoordt’. Jaren later op de expositie van 1840 blijkt Hansen nog steeds soortgelijke taferelen te schilderen. De criticus van de Kunstkronek wijdt er de volgende woorden aan: ‘De heer L.J. Hansen leverde ons, onder no 175, eene kamer, waarin een lezende man, met invallend zonlicht: een alleraardigst stukje, hetwelk wij onder de beste van hem, en algemeen in dit genre, kunnen rangschikken’. Uit al deze kritieken komt naar voren dat tijdgenoten bij de beoordeling veel waarde hechtten aan de juiste toon van het binnenvallende zonlicht en ‘waarheid’ in interieur, meubilering en figuren. De kunstenaar moest daarom een gedegen kennis hebben van de architectuur, de meubels, accessoires en kostuums van zijn ‘binnenhuisje’. De zeventiende-eeuwse schilders en dan vooral Pieter de Hooch leverden

IV INTERIEURGEZICHT

Door L.J. Hansen

Penseel in grijs en bruin

Afm. 31 x 41 cm

Verblijfplaats

onbekend.

Een binnenhuis. (L. J. Hansen.)

't Moog aardig zijn een kast goed na te maken,
Een kamer, door den tand des tijds gespaard,
Een oud kostuum, met teedre zorg bewaard,
En wat er zij van duizend zulke zaken;

Daarbij een vrouw te plaatsen, vroed van aard,
Een kindekijn, waarvoor ze trouw blijft waken;...
Maar 'k bid u, wat is zoo'n tafreel mij waard,
Dat ik reeds meer dan honderd maal mocht smaken?

De kanker is 't van onze schildersbent
Dat ze altijd schept wat andre meesters schiepen.
En schaars hun oog zich naar iets hoogers wendt.

Maar, niet op haar-alleen de schuld gekeerd :
Zoo niet de liën van 't goud om 't lage riepen,
Het hooger schoon werd meer door hen vereerd!

V EEN BINNENHUIS
Gravure in het blad
Kunstkronyk naar
een voorbeeld van
L.J. Hansen.
Er staat een kritisch
gedicht onder waarin
dit soort taferelen
gehekeld wordt.
Kunstkronyk,
jaargang 5 (1844/45),
pagina 49.

de inspiratie. Het is bekend dat Hansen werk van De Hooch kopieerde. Om de inrichting en de figuren zo goed mogelijk af te beelden, bezat hij een collectie ‘antiek’ meubilair en kleding als voorbeelden.

Omstreeks 1845 komen dergelijke binnenhuisjes aan kritiek bloot te staan. De Kunstkronyk beeldt een interieurgezicht naar een schilderij van Hansen af en plaatst er een kritisch gedicht bij. Hierin wordt de bijna eindeloze stroom van dergelijke taferelen op de hak genomen, ja zelfs letterlijk ‘de kanker van onze schildersbent’ genoemd en als een belemmering gezien om naar een hoger, meer eigen soort schilderijen te streven. Dit is niet alleen aan de kunstenaars te wijten, maar ook aan de kopers die om dit genre vragen (afbeelding v). Lof is er voor ‘Een landschap bij onstuimig weder’ van W. Verschuur en het suikerzoete ‘Een nest met katten’ door Henriëtte Knip.

Naar Culemborg

Kunstenaars die hun schetsboeken wilden vullen met impressies van landschappen, steden en dorpen, trokken er ’s zomers op uit. Door de slechte wegen en het mindere weer waren andere jaargetijden minder opportuun. Waarom Hansen juist in Culemborg terecht kwam, blijft gissen. Wel weten we dat hij in 1827 in een dorpje in de buurt logeerde. In dat jaar tekende hij de keuken bij Anna Verstegen in Deil. Verder blijven zijn bezoeken aan Culemborg precies in de jaren tussen het overlijden van zijn eerste echtgenote Cornelia Helena Anna Christiani in 1840 en zijn tweede huwelijk met Geertrui Neeltje Stijnis in 1847 te vallen. In Culemborg verbleef hij in het logement ‘De Klok’ van G. de Raad aan de Varkensmarkt.

Met een levendig en vlot penseel neemt Hansen ons mee naar het Culemborg van de jaren veertig van de negentiende eeuw. De oude Lekstad had nog vrijwel geheel de vorm die zij op het eind van de middeleeuwen had gekregen. De stadsmuren, poorten en torens waren voor een belangrijk deel intact. Niet gehinderd door bebouwing buiten de muren rees de stad als een karakteristiek bolwerk uit het vlakke land op. In 1840 stonden er binnen de singels 666 huizen, waarin ruim 4000 inwoners onderdak vonden. In het oude centrum bevonden zich de belangrijke gebouwen, zoals het stadhuis, de Barbarakerk, de Binnenpoort en het Elisabeth Weeshuis. De Markt was omzoomd met voorname huizen. Hier woonden de gegoeden, evenals in de Ridderstraat, de Slotstraat en aan de Varkensmarkt. De Nieuwstad bezat nog een agrarisch karakter met boerderijen en een minder dichte bebouwing. De eigen kerk, de Sint Janskerk, was in 1821/26 afgebroken. Aan de andere kant bij de Lek lag de Havendijk, vanouds het gebied van schippers, handelaren en vissers. Het meest prominente complex hier was het Oude Mannen- en Vrouwenhuis. Enkele gebouwen in de stad waren zojuist gereedgekomen, zoals de verbouwde lutherse kerk (1839) op de hoek van de Achterstraat en Goilberdingerstraat en de oudkatholieke

kerk (1836) aan de Varkensmarkt. In 1841 werd het Klein Seminarium in Culemborg gevestigd. Culemborgers vonden vooral werk in de landbouw, ambachten, handel, de steenfabriek en de stoelindustrie. Deze laatste was in de jaren dertig tot grote bloei gekomen, ondervond omstreeks 1840 een terugslag, maar herstelde zich in de loop van de jaren veertig. De landbouw bevond zich evenmin in een florissante staat, nog verergerd door optredende aardappelziektes. Een reiziger die in 1845 ook Culemborg aandeed, concludeerde dat een langer verblijf in het Lekstadje ‘weinig aanlokkends moet hebben’. Sommige delen van de stad vond hij echte achterbuurten. De ‘fatsoenlijke stand’ was er klein, maar het getal armoedzaaiers des te groter. De kinderrijke gezinnen van de lagere volksklassen woonden vooral in de sloppen, in Culemborg ‘reten’ genoemd, van de Nieuwstad en de Havendijk.

Hansen neemt ons mee naar het Culemborg van vóór de industrialisatie, die de stad naam en faam zou geven in de vorm van de spoorbrug (1868), sigaren, jenever en (Gispén) meubels. De versnelling naar de moderne tijd ging gepaard met veranderingen in het stads- en straatbeeld.

Culemborgse impressies

Qua techniek zijn de aquarellen het interessantst. In de vroege negentiende eeuw nam de populariteit van de aquarelleertechniek op de academies sterk toe. Verfdozen gevuld met bakjes industrieel vervaardigde verf waren tamelijk goedkoop en direct te gebruiken. Hansen schetste eerst de contouren van de voorstelling in potlood. Daarna volgde de verdere uitwerking met aquarelverf. Vaak gebruikte hij niet meer dan twee of drie kleuren, zoals grijs tinten en rood. Accenten bracht hij aan met een pen in bruine tinten.

Wat betreft de onderwerpen vallen de Culemborgse impressies in twee soorten uiteen:

1. GEZICHTEN AAN DE RANDEN VAN DE STAD

Op zijn wandelingen langs de boorden van de stad probeerde Hansen vooral het landschap en de natuur in zijn schetsen te vangen. Alleen enkele stadspoorten brengt hij prominent in beeld. Verder zijn de gebouwen slechts terzijde, als een soort topografische verwijzing, aanwezig.

De collectie telt maar één olieverfschilderij, het ‘Gezicht op Culemborg’, waarvoor Hansen eerst twee voorstudies maakte. We kijken vanaf de overzijde van de Lek op de stad en herkennen in het profiel de belangrijkste gebouwen: de Barbarakerk, de Binnenpoort, het stadhuis, de Lekpoort en molen de Korenvriend op de Noorderwal. De horizon is laag gehouden, de lucht vult de helft van het schilderij, zoals de schilder B.C. Koekkoek in zijn adviezen in 1841 schilders had aangeraden. En wat voor een lucht! De karakteristieke zware zomerse wolkenpartij sug-

gereert dreiging en overgiet het landschap met de geliefde wisselende tinten. Op de voorgrond staan een herder en een gevlochten afscheiding voor het vee. Links ligt het eiland Candia in de nog niet genormaliseerde Lek.

2. CULEMBORG BINNENSTEBUITEN

De karakteristieke monumentale gebouwen van de stad ontbreken in het werk van Hansen. Slechts eenmaal is er aandacht voor het kleine monument: een gevel van een zeventiende-eeuws huisje in de Achterstraat bij de Scherpenhoek. Niet de straatgevels of de drukte van de Markt boeiden hem, maar de verstilde intimiteit van de binnenplaatsen, een stal en de gangen tussen de huizen, de naar binnen gekeerde kant van de stad die geen kunstenaar voor hem de moeite waard had gevonden. Eigenlijk zijn het interieurtjes die hij zo graag schilderde, maar dan uit steen binnen de stedelijke intimiteit opgebouwd. Het waren de sfeer, de stilte, het verval en het licht die hem boeiden. Niet de gevel van het stadhuis zette hij op papier, maar een raampartij en de balken van de burgerzaal en de ronding van het poortje aan de kant van de Oude Vismarkt. Culemborg is voor hem een rijk reservoir van interessante daken, schoorstenen of zomaar een mand met bezems.

Conclusie

Het Museum Elisabeth Weeshuis heeft met de collectie Hansen een dertigtal topografische werken in huis die een beeld schetsen van Culemborg in de jaren veertig van de negentiende eeuw. Voor zo ver het gezichten op binnenplaatsen, stalinterieurs en tussengangen betreft, is het een bijzonder beeld dat nog niet eerder in de belangstelling van kunstenaars had gestaan. Ze passen in het oeuvre van Hansen, dat zich verder vooral richtte op intieme binnenhuizen. Hijzelf en kunstcritici zochten er beslotenheid, doorkijkjes en subtiel invallend licht, een artistiek spel dat Hansen wist te verfijnen tot aantrekkelijke kunstwerken. Zoals Weissenbruch en Springer kwamen voor de details van de zeventiende-eeuwse architectuur, zo zocht Hansen in Culemborg de sfeer en het licht van de Gouden Eeuw.

PETER SCHIPPER

Geraadpleegde bronnen

ARCHIEVEN

Koninklijke Bibliotheek te Den Haag:

L.J. Hansen, *Voorbeelden ter oefening in het Teekenen*, Amsterdam 1835.

Regionaal Archief Rivierenland, Tiel:

Bevolkingsregister Culemborg.

Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te Den Haag:

Diverse mappen met documentatie over L.J. Hansen; tijdschriften: *Algemeene Konst- en Letterbode*; *Kunstkronyk*; *Catalogus verzameling Schilderijen* etc. waarbij voorkomen de *Schilderijen, Teekeningen, Studiën*, enz. nagelaten door wijlen den verdienstelijken Kunstschilder L.J. Hansen, Amsterdam 1859 (inv.nr. 25037).

Stadsarchief Amsterdam:

Bevolkingsregister Amsterdam; *Amsterdamsche Courant*.

LITERATUUR

Beltjes, P.J.W., en P.W. Schipper, *Culemborg, beeld van een stad*, Culemborg 1988.

Eijnden, R. van, en A. van der Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIII eeuw*, Haarlem 1816-1820.

Immerzeel, J., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der vijftiende eeuw tot heden*, Amsterdam 1842.

Knoef, J., 'De verzamelaar A. van der Hoop', in: *Jaarboek Genootschap Amstelodanum*, nr. 42 (1949), p. 49 e.v.

Koekkoek, B.C., *Herinneringen en Mededelingen van eenen landschapschilder*, Amsterdam 1841.

Lintvelt, G.A., 'Carel Lodewijk Hansen: rijk naar Drenthe en berooid terug', in: *Nieuwsblad van het Noorden*, 21 december 1982.

N.N., 'Een bezoek aan de drie Steden van het Arrondissement Tiel', in: *Tielsch Stads- en Arrondissementsweekblad*, 17 oktober 1845.

Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, in voce Hansen.

Reijnaerts, J., 'Het karakter onzer Hollandsche school'. *De Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 1817-1870*, Leiden 2001.

Tilborgh, L. van, en G. Jansen (red.), *Op zoek naar de Gouden Eeuw. Nederlandse schilderkunst 1800-1850*, Zwolle 1986.

Tilborgh, L. van, en A. Hoogenboom, *Tekenen Destijds*, Utrecht/Antwerpen 1982.

Scheen, P.A., *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1880*, Den Haag 1981.

Schipper, P., *Een penseel vol waarheid. Cornelis Springer en Jan Weissenbruch in Culemborg*, Culemborg 2004.

Wandelen door het Culemborg van Lambertus Johannes Hansen

We wandelen met Hansen door de stad en beginnen bij 't Hof. Vervolgens gaan we via de Everwijnstraat en de Binnenpoort naar de Nieuwstad.

1 Boom in de boomgaard van Arie Bleijenberg

Pen in bruin, penseel in zwart en grijs

Afmetingen: 43 x 28,5 cm

Inv.nr.: MEW 1150

Geannoteerd boven: 'in den Boomgaard van Arie Bleijenburg te Culemborg. Geteek. d. L.J. Hansen 1842'.

Hansen zag de boom in de tuin of boomgaard van Arie Bleijenberg in de bocht van de Everwijnstraat naar de Herenstraat. In 1858 zou Bleijenberg hier een grote woning bouwen, het huidige 'Huys mitter hofstadt'. Het Hof was tot aan de doorbraak van de Herenstraat naar de Prijssestraat in de jaren zestig van de twintigste eeuw tuin. Nu vindt men er de straat en een parkeerplaats. De door Hansen getekende boom weerspiegelt de opvattingen van de kunstenaars uit zijn tijd: iele, niets zeggende exemplaren waren uit de gratie geraakt. Het ging er vooral om het karakter, de grilligheid van de scheve en door ouderdom getekende boom en de licht-schaduw tinten op de takken en bladeren weer te geven.

2 Binnenplaats bij de weduwe Van Haasbergen

Pen, penseel in rood en grijs

Afmetingen: 39,3 x 29,5 cm

Inv.nr.: MEW 1123

Geannoteerd boven: 'Binnenplaats bij de wed. van Haasbergen naast de Nieuwpoort te Culemborg. Geteekend door L.J. Hansen 1844'.

Hansen zocht hier de intimiteit van een binnenplaats in de schaduw van de karakteristieke Binnenpoort. Met veel gevoel schetst hij de raam- en dakpartijen, luiken en de grillig verspringende gevels. De openstaande deuren en raamluiken creëren de gewenste doorkijkjes. Volgens het bevolkingsregister van 1840 woonde in het huis nr. 526 in de Everwijnstraat (het huidige nummer 25: de modewinkel Anna van Toor) Alida van der Linden, weduwe van Pieter van

Haasbergen. Ze was geboren in Culemborg en op dat moment 74 jaar oud. De weduwe Van Haasbergen had er een logement. Bij haar in huis woonden: Francisca van Nunen, 34 jaar, zonder beroep; dienstknecht Anthony Matthias van Munster, 29 jaar; dienstknecht Pieter Veth, 42 jaar en dienstmeid Dirkje Helmond, 33 jaar. Allen waren geboren in Culemborg en van geloof rooms-katholiek.

**3 Achter logement De Klok
aan de Varkensmarkt**

Penseel in kleur

Afmetingen: 19,4 x 31 cm

Inv.nr.: MEW 1152

Geannoteerd rechts boven: ‘ach-

ter het Logement de Klok bij
G. de Raad te Culemborg d.

L.J. Hansen 1846’.

Tijdens zijn bezoeken aan Culemborg verbleef Hansen in logement De Klok aan de Varkensmarkt. Ook hier trok de binnenplaats met de vervallen schuur zijn aandacht. De voorgrond is nat van een kort ervoor gevallen regenbui. Een slijpsteen, wat los hout en een achteloos tegen een muur gezette bezem zijn de enige tekenen van leven en activiteit in de voorstelling. Het bevolkingsregister uit 1840 vermeldt op de Varkensmarkt in huis nr. 405 de weduwnaar Gijs-

bert de Raad, stalhouder, geboren te Culemborg en 71 jaar oud. In het huis woonden verder nog Teuntje de Raad, 32 jaar; Cornelia Bekker, dienstmeid, 16 jaar; Jean George Marckelbach, 80 jaar en Isaac Cokart, kantoorbediende, 69 jaar.

4 Achter het huis
van G. de Raad
Pen, penseel in kleur
Afmetingen: 33,5 x 42 cm
Inv.nr.: MEW 1130
Geannoteerd links boven: 'achter
het Huis van G. de Raad in de
nieuwpoort te Culenburg?'; rechts
onder: 'L.J. Hansen 184?' (het
laatste cijfer is afgesneden).

5 Schuur van G. de Raad
Penseel in grijs en bruin
Afmetingen: 34,7 x 43,2 cm
Inv.nr.: MEW 1131
Geannoteerd: 'Schuur van
G. de Raad te Culenburg'.

Dit doorkijkje is typerend voor Hansen. Het licht valt binnen via het bovenlicht en de openstaande deur, die ons tegelijk een kijkje naar de binnenplaats gunt. Vooral het spel van de staande balken en het plafond boeien de kunstenaar. In het vertrek staat links een zogenaamde hangoortafel, een tafel waarvan de beide uiteinden van het blad naar beneden geklapt kunnen worden. De achterruimte van De Klok aan de Varkensmarkt is nu geheel verbouwd ten behoeve van een disco-

theek, maar tot voor enige jaren waren de zware balken nog te zien.

6 Gezicht uit het raam

bij G. de Raad

Penseel in kleur

Afmetingen: 21,5 x 12,4 cm

Inv.nr.: MEW 1159

Geannoteerd boven: 'uit het Raam van achterkamer bij de Raad te Culmborg get. d. L.J. Hansen 1845'.

7 Achter het huis van burgemeester Horn

Penseel in grijs, rood en geel

Afmetingen: 35 x 43,5 cm

Inv.nr.: MEW 1132

Geannoteerd links boven: ‘achter het Huis van den Burgemeester Horn in de nieuwpoot te Culenburg’; links onder: ‘geteekend in 1846 te Culenburg door L.J. Hansen’.

Rechts staat een voornaam huis, geconstrueerd als een grote T-vormige boerderij die zo karakteristiek is voor het rivierengebied. Dit huis stond naast het logement De Klok van Gijsbert de Raad aan de Varkensmarkt. Op de binnenplaats heerst rust. Links zit een man op een bank een pot te schuren. Een kat loopt om hem heen. Rechts onder een stilleven van enkele zware balken en een pot. Volgens het bevolkingsregister van 1840 woonde in dit huis met

nummer 403: burgemeester Jacob Johan Heinrich Carl Horn, geboren in het Duitse Wezel. Hij was toen 41 jaar oud en getrouwd met Gijsberta van Meeteren de Groot uit Tricht, oud 38 jaar. De 22-jarige Aaltje Bron was er dienstmeisje. Het grote huis is omstreeks 1870 afgebroken om plaats te maken voor het gedeeltelijk witgepleisterde pand van dokter Fangman, later bewoond door de familie C.W. Dresselhuys.

Buiten de Zandpoort te Culenburg

8 Buiten de Zandpoort

Penseel in grijs en zwart

Afmetingen: 22,5 x 29 cm

Inv.nr.: MEW 1155

Geannoteerd links boven: 'buiten de Zandpoort te Culenburg'.

We lopen de Zandstraat uit en komen bij de dam waar tot 1856 de Zandpoort gestaan heeft. Een grote storm dat jaar maakte een eind aan het bestaan van deze poort. Rechts het haventje aan het eind van het watertje de Meer dat via de Bisschopsgraaf in verbinding stond met de Linge. In het midden boerderij De Raaf. Later was hier de zagerij van Verwoerd. Nu staat er het seniorencomplex De Kulenburg.

9 Op de Oosterwal

Penseel in grijs en rood

Afmetingen: 20,5 x 32 cm

Inv.nr.: MEW 1125

Geannoteerd boven: 'Huisen in de nieuwe Stad Zandstraat te Culemborg van de wal af gezien geteek. door L.J. Hansen 1843'.

Terug door de Zandpoort lopen we naar de Oosterwal en gaan de bocht om. Waar nu op nummer 57 een nieuw appartementen-complex staat kijken we richting Zandstraat. Het achterhuis links is grondig verbouwd. Het hoge huis rechts van de poort is gesloopt en vervangen door het pand van de fietswinkel van de firma Dokman. De gang naar de Zandstraat is er nog steeds. In de tijd van Hansen bezat de Nieuwstad een agrarisch karakter. Boerderijen en woonhuizen wisselden

elkaar af. Ook het achterhuis van de boerderij links werd gebruikt om beesten op stal te zetten. In de geopende deur staat een ezel of klein paard. Nog niet zo lang geleden kon men bij de familie Van Meteren op deze plek beesten op stal aantreffen.

Van de Nieuwstad wandelen we terug naar de oude stad, de Ridderstraat in.

10 Achter het huis van de heer Haksteen in de Ridderstraat

Potlood, penseel in grijs-tinten
Afmetingen: 28,3 x 32 cm

Inv.nr.: MEW 1124

Geannoteerd links boven: 'achter het Huis van den Heer J.J.E. Haksteen in de Ridderstraat te Culenburg geteek. d. L.J. Hansen 1844'.

Achter het koor van de Barbarakerk aan de Ridderstraat staan enkele huizen waarvan de tuinen doorlopen tot aan de oude stadsmuur op de wal. Hansen weet de gevels van de achterzijdes van de huizen samen met het hoge koor en de toren van de kerk tot een evenwichtige compositie te verwerken. Ook hier is er weer volop aandacht voor de details. Let eens op de 'gek' op de schoorsteen in het midden.

Volgens het bevolkingsregister van 1840 woonde in dit huis 'Achter de kerk': Johannes Jakobus Emilla Haksteen, stadschirurgijn, oud 33 jaar. Verder zijn echtgenote Amilia van der Meer, 38 jaar; twee kinderen van twee en één jaar en dienstbode Antonia Wammes.

de Slotpoort te Culenburg geteekend door L.J. Hansen 1842

11 De Slotpoort

Pen, penseel in grijs en rood

Afmetingen: 29 x 43 cm

Inv.nr. MEW 1122

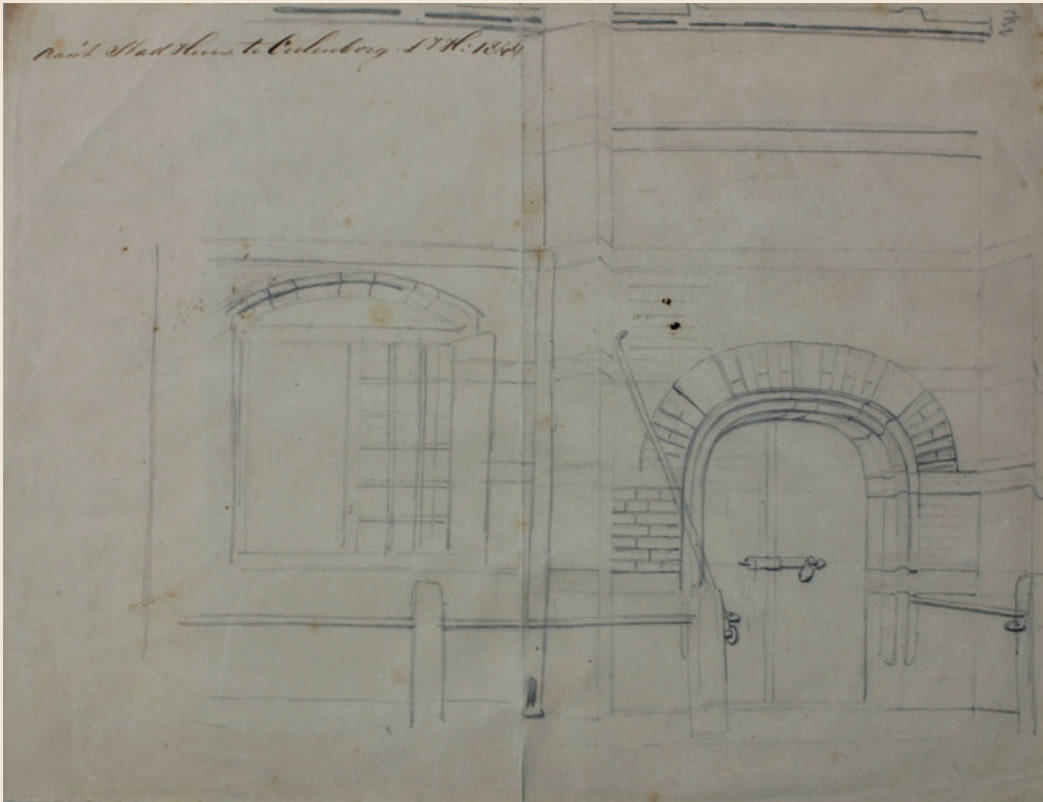
Geannoteerd links boven: 'de Slotpoort te Culenburg geteekend door L.J. Hansen 1842'.

Aan het eind van de Slotstraat liep men via de Slotpoort naar het Voorburg en tot begin negentiende eeuw verder naar het kasteelcomplex. Hansen kijkt vanaf het Voorburg naar de poort. Rechts staan de monumentale huizen aan de Slotstraat, waaronder het zogenaamde Drostenhuis. De architectuur is ingebed in ruim aanwezig groen. Zeventien jaar later zou Cornelis Springer dezelfde plek vastleggen. De Slotpoort is in 1868 afgebroken.

We brengen nu even een bezoek aan het stadhuis.

12 Hoekje in de burgerzaal
van het stadhuis
Pen in bruin en penseel in grijs
Afmetingen: 29,6 x 29,8 cm
Inv.nr.: MEW 1126
Niet geannoteerd.

**13 Het poortje van
het vleeshuis**

Tekening in potlood

Afmetingen: 22 x 28,5 cm

Inv.nr.: MEW 1154

Geannoteerd links boven:

'Aan 't Stadhuis te Culenburg
L.J.H. 1844'.

Niet de gevel van het imposante stadhuis aan de Markt, maar de rondgemetselde poort en een raam aan de zijgevel aan de kant van de Oude Vismarkt trok de aandacht van Hansen. Het poortje gaf toegang tot het voormalige vleeshuis, dat echter in die tijd als wijnkelder gebruikt werd.

We lopen verder naar de Vier Hoeken en gaan linksaf via de Kattenstraat naar de Achterstraat, waar een karakteristiek huisje stond. Vervolgens gaan we terug en slaan rechtsaf naar de Goilberdingerstraat. Hier wordt Hansen geboeid door de verspringende dakpartijen en een fraai glas-in-loodraam uit de zeventiende eeuw.

in de achterstraat bij den Scherpenhoek te Culenburg geteekend door L.J. Hansen 1844

14 Huisje in de Achterstraat
Pen, penseel in kleuren
Afmetingen: 28 x 44 cm
Inv.nr.: MEW 1133
Geannoteerd: 'in de achterstraat bij den Scherpenhoek te Culenburg geteekend door L.J. Hansen 1844'.

Bij de Scherpenhoek stond een karakteristiek zeventiende-eeuws huisje. Met oog voor details heeft Hansen het in beeld gebracht. De deur staat open om zo het effect van een doorkijkje te verkrijgen. Let ook eens op de gele IJsselsteentjes als stoep en de grovere stenen op het rijgdeelte. Op straat alleen een houten kruiwagen. De dakpartijen links kunnen ter plekke nog steeds in het stadsbeeld terugvinden. Het huisje zelf is verdwenen.

15 Dak in de Goilberdingerstraat
Pen in bruin, penseel in grijs
Afmetingen: 20 x 12,5 cm
Inv.nr.: MEW 1145
Geannoteerd boven: 'Goilberdingerstraat te Culenburg L.J.H. 1843'.

Goed bedingensmaet te Culemborg 21st H. 1843

**16 Raam met glas-in-lood
in de Goilberdingerstraat**

Pen, penseel in kleur

Afmetingen: 40 x 29,4 cm

Inv.nr. MEW 1149

Geannoteerd onder: 'Geteekend
in 't Huis no ... (niet ingevuld)
van Golbringstraat te Culenburg'.

De vier glas-in-loodramen zijn
voorzien van familiewapens. Van
links boven naar rechts onder:
Antoni Huygen anno 16..; Jan
Meussen 1608; Willem Gerrits
van Oosterrijck; Aert Gerrits van
Oosterrijck 1620.

17 De Goilberdingerpoort

Tekening in potlood

Afmetingen: 15 x 23,2 cm

Inv.nr.: MEW 1162

Geannoteerd onder: 'L.J. Hansen fec'; 'Goilbedinge Poort te Culenburg'.

Hansen heeft de poort vanaf de buitenzijde in beeld gebracht. Karakteristiek is de voorpoort met de twee spietorentjes op de hoeken. Rechts zitten enkele figuren op de leugenbank. De Goilberdingerpoort is in 1868 afgebroken.

18 De Goilberdingerpoort

Penseel in grijstinten

Afmetingen: 23 x 25,5 cm

Inv.nr.: MEW 1143

Geen opschriften.

De poort staat temidden van de natuur. Links loopt de dijk.

19 De Ronde Haven

Penseel in grijstinten

Afmetingen: 22,6 x 28,5 cm

Inv.nr.: MEW 1121

Geen opschriften.

De Ronde Haven is in de jaren 1609-1610 aangelegd door gebruik te maken van een ouder wiel. De haven stond in verbinding met de Lek, een aansluiting die door de aanleg van de spoor-dijk in 1866/68 verloren ging.

We wandelen de dijk via de Kleine Buitenom verder af in de richting van de Lekpoort.

20 De Lekpoort

Tekening in potlood

Afmetingen: 15 x 23,2 cm

Inv.nr.: MEW 1161

Geannoteerd onder:

'L.J. Hansen ad viv. fecit;
de Lek Poort te Culenburg'.

Hansen brengt de poort vanuit dezelfde hoek in beeld als Jan Weissenbruch enkele jaren later. Links staat de poort, dan de toentertijd bredere gracht met de boogbrug. Tegen het water stond een huisje, dat nu al lang is verdwenen. De Lekpoort is in 1857 afgebroken.

Gezicht van den Dijk buiten de Lekpoort te Culenburg geteek. door L. J. Hansen 1843

21 Het Grote Buitenom

Pen, penseel in grijs, rood en bruin

Afmetingen: 20,5 x 32 cm

Inv.nr.: MEW 1144

Geannoteerd boven: 'Gezicht van den Dijk buiten de Lekpoort te Culenburg geteek. door L.J. Hansen 1843'.

Links Het Grote Buitenom, het stuk dijk met de karakteristieke bocht naar de Beusichemsedijk. Rechts de gracht met het sluisje, dat hier aangebracht was ten behoeve van de geweerfabriek op het Voorburg. De fabriek was een onderneming van Prins Willem v en was in bedrijf tussen 1759 en 1812. Op de achtergrond de Slotpoort en de dakpartijen van de huizen aan de Slotstraat.

Hansen blijft nog even in het gebied rond de Lekpoort, waar hij het landschap observeert en uiteindelijk bij de haven terechtkomt.

22 Buiten de Lekpoort

Tekening in potlood en krijt

Afmetingen: 19 x 33,5 cm

Inv.nr.: MEW 1142

Geannoteerd boven: 'van de
Havendijk buiten de Lekpoort
te Culenburg'.

23 Gezicht vanaf de Havendijk
Penseel in grijstinten
Afmetingen: 12 x 20,2 cm
Inv.nr.: MEW 1148
Geannoteerd: 'Van de Havendijk
bij Culenborg L.J. Hansen 1843'.

24 De haven

Potlood, penseel in grijs en zwart

Afmetingen: 43,5 x 53 cm

Inv.nr.: MEW 1153

Geen opschriften.

Na klachten van schippers had het stadsbestuur in 1789 de haven laten verbreden. De Veerweg had door steeds meer ophogen een onder- en bovenweg gekregen. Ook is er al enige bebouwing zichtbaar. De huizen rechts staan er, weliswaar verbouwd, nog steeds. Erg dynamisch is het beeld niet: er liggen slechts enkele zeilschepen in de haven. Op de weg langs het water rijdt een boerenkar. De molen op de achtergrond is de Korenvriend die op de Noorderwal achter de

Vismarkt stond. Na de brand in 1909 is de molen niet meer opgebouwd, alleen het onderstuk bleef over. Op de achtergrond is ook de ronding van de doorgang van de Lekpoort zichtbaar.

25 **Gezicht op Culemborg**

Penseel in grijs

Afmetingen: 25,5 x 43 cm

Inv.nr.: MEW 1158

Geannoteerd links boven: 'Gezicht op Culemborg van den Diefdijk af'.

Hansen maakte deze tekening en de volgende als voorstudies voor zijn uiteindelijke olieverfschilderij. Op de voorgrond is met behulp van gevlochten hordes een omheining voor beesten gemaakt.

26 Gezicht op Culemborg

Potlood, penseel in kleuren

Afmetingen: 26 x 42,5 cm

Inv.nr.: MEW 1157

Geen opschriften.

Voorstudie voor het olieverfschilderij.

27 Boerderij aan de dijk

Penseel in grijstinten, pen in
bruin

Afmetingen: 12,5 x 20,2 cm

Inv.nr.: MEW 1151

Geen opschriften.

De monumentale boerderij met
bijgebouwen leunt tegen de dijk.

Het is niet bekend waar dit is.

28 Mand met bezems
Penseel in grijs, pen in bruin
Afmetingen: 20,5 x 11 cm
Inv.nr.: MEW 1147
Geannoteerd rechts boven:
'L.J. Hansen Culemborg 1843'.

29 Dakpartijen
Pen, penseel in kleuren
Afmetingen: 20 x 12,5 cm
Inv.nr.: MEW 1146
Geannoteerd rechts boven:
'L.J. Hansen Culemborg 1842'.

30 Gevels en dakpartijen
 Pen, penseel in kleuren
 Afmetingen: 20 x 12,5 cm
 Inv.nr.: MEW 1160
 Geannoteerd links boven:
 'L.J. Hansen Culemborg 1842'.

31 Keuken in Deil
 Penseel in grijstinten
 Afmetingen: 41,3 x 26,5 cm
 Inv.nr.: MEW 1156
 Geannoteerd op de achterzijde:
 'Keuken bij Mejufv. Anna verster-
 gete te Deil (prov. Gelderland)
 gete: d: L.J. Hansen 1827'.
 Deze aquarel documenteert het
 vroegste bezoek van Hansen aan
 de streek rond Culemborg. In
 Deil zag hij deze keuken met het
 pomphuis en de hardstenen aan-
 rechtbak. Aan de muur een bor-
 denrek en een juk. Uit dit vroege
 werk van Hansen blijkt zijn
 interesse voor het fijne invallende
 licht via deur en raampartij in
 een vertrek.

32 Gezicht op Culemborg

Olieverf op paneel

Afmetingen: 46 x 60 cm

Inv.nr.: MEW 2501

Hansen schilderde dit gezicht op Culemborg met behulp van zijn voorstudies (nrs. 25 en 26). De horizon is laag gehouden. De dreigende wolkenlucht draagt sterk bij aan de sfeer in het schilderij. Het profiel van Culemborg duikt op uit het groen rond de stad. De rivier was nog niet genormaliseerd en kende ondiepten en eilandjes, zoals 'Candia'

links op het schilderij. De koeien op de voorgrond, de scheef gegroeide wilgenbomen, de herder en de gevlochten afscheiding voor vee geven het schilderij een landelijke uitstraling.

Tekst: Peter Schipper

Fotografie: Hans Lagers

